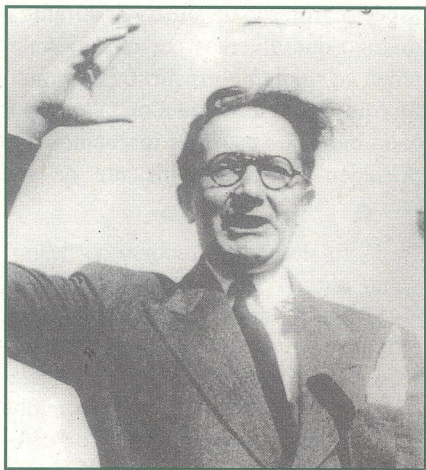

A NATUREZA NA LITERATURA

ELEMENTOS ECOLÓXICOS NA OBRA DO

“IRMÁN DANIEL” (VI)

Emilio Xosé Insua

Rematamos con esta entrega este percorrido en *Cerna* pola obra de Castelao á procura de elementos ecolóxicos. Detemo-nos desta volta nas páxinas de sete capítulos para un segundo tomo do *Sempre en Galiza* que ficou infelizmente interrompido pola propia morte do rianxeiro e máis nalgunhas presenzas naturais na súa peza teatral *Os vellos non deben de namorarse*.

Volvendo no verán de 1947 desde Marsella para Buenos Aires a bordo do buque “Campana”, despois dunha frustrante experiencia como ministro do gabinete republicano no exilio presidido por Giral, Castelao comezou a redacción do que ía ser un segundo tomo do seu ensaio *Sempre en Galiza*. Fixo-o, significativamente, nun 25 de xullo, cheo de saudades pola pátria lonxana e evocando un discurso de Otero Pedraio en que a visión da paisaxe se fundía co sentimento de pertenza a unha Terra e coa ardente esperanza na súa futura liberdade:

“Se no abrete d-este día poide-ramos voar sobor da nosa Terra e percorrela en todas direccións, asistiríamos á maravilla d-unha mañán única. Dende as planuras de Lugo inzadas de bidueiros, até as rias de Pontevedra, oureladas de piñeiras; dende as serras nutricias do Miño e a gorxa montañosa do Sil, até a

ponte de Ourense, onde se peitean as augas d-entreambos rios; ou dende os cabos da costa brava da Cruña, onde o mar tece encaixes de Camariñas, até o curuto do monte de Santa Tegra, que vence coa súa sombra os montes de Portugal, por todas partes xurde unha alborada de gloria”.

GALIZA TEN UN TERRITORIO PROPRIO, DELIMITADO POR FRONTEIRAS NATURAES, DE FORMAS DOCES I ENTRANAS DURAS, QUE FOI UNHA ILLA DE PEDRA NOS TEMPOS XEOLÓXICOS E QUE HOXE SEMELLA UNHA INMENZA ESMERALDA ENGARZADA NO ESTREMO DA CORDILLEIRA CANTÁBRICA: CABO DO MUNDO ANTIGO E PEIRÁN AVANZADO CARA O NOVO.

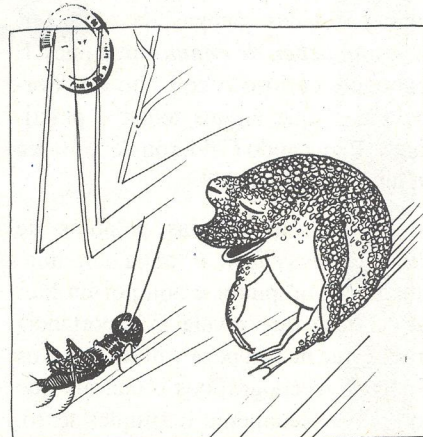
O Castelao que vai no barco, primeiro polo Mediterráneo “a navegar pol-o charco latino” e despois polo océano Atlántico, imaxina unha Santa Compañía de galegos inmortais, desde Prisciliano até os mártires do 36, mais unha vez que esa procesión:

“(…) se perdeu na espesura d-unha froresta, vin xurdir da terra da nosa Terra, saturada de cinzas humáns, unha infinda moitedume de luciñas e vagalumes, que son os seres innominados, que ninguén recorda xa, e que todos xuntos forman o substratum insobornable da patria galega. Esas ánimas sen nome son as que crearon o idioma, a cultura, as artes, os usos i os costumes, i, en fin, o feito diferencial de Galiza. Elas son as que, en longas centurias de traballo, humanizaron o noso territorio patrio, infundíndolle a total-as cousas que na paisaxe se amosan o seu propio espri-

to, co que pode dialogar o noso corazón antigo e panteísta”.

E na continuación, retomando argumentos deitados xa no “Libro Primeiro” do seu *Sempre en Galiza*, Castelao reitera a catalogación nacional do noso país en base a determinadas características (língua e cultura propias, morfoloxía social e económica peculiar, etc.) entre as que figura a súa especificidade territorial:

“Galiza ten un territorio propio, delimitado por fronteiras naturaes, de formas doces i entranas duras, que foi unha illa de pedra nos tempos xeolóxicos e que hoxe semella unha inmensa esmeralda engarzada no extremo da cordilleira cantábrica: cabo do mundo antigo e peirán avanzado cara o novo. E anque a nación non fose máis que unha alma, como dixo Renán, capaz de expandirse por riba das montañas, dos ríos e dos mares, conservando a súa unidade en diversos climas e rexións, xusto será recoñecer que a Terra galega é única e diferente do resto de Hespaña. “O lugar onde se amasou a nosa carne e se modelou o noso espírito”, como ben dixo Nôvoa Santos”.

O sapo- Se fose home xa me parecía mal que tí dixeses crí, crí decindo eu cro, cro

“OS VELLÓS NON DEBEN DE NAMORARSE”

Castelao tomou parte activa no esforzo de renovación do teatro galego que se verificou no primeiro cuartel do século XX. As liñas básicas da súa concepción estética, segundo ensina Manuel Rei Romeu, foron o gosto pola simetría estrutural; o expresionismo e o simbolismo como códigos da súa síntese artística; o rexeitamento da figura do protagonista-divo, tan típica do teatro romántico-burgués; unha clara inclinación por un teatro de protagonismo popular; e, finalmente, a idea do teatro como un espectáculo integral en que se reúnen e combinan texto, escenografía, música, danza, etc.

A farsa *Os vellos non deben de namorarse* foi estrenada en Buenos Aires en 1941, por unha compañía de actores galegos emigrados/exiliados: a “Compañía Gallega Maruja Villanueva”, dirixida por Varela Buxán. O propio Castelao foi naquela ocasión o director da representación, supervisando e ocupando-se en persoa practicamente de todos os aspectos da posta en escena: escenografía, luces, vestuario, máscaras... Haberia que agardar até 1953 para que o texto de *Os vellos...* fose coñecido na Galiza, mercé á edición que fixo dela “Galaxia”. Non foi senón en 1961, un 25 de xullo, cando o coro “Cántigas e Agarimos” a representou por vez primeira sobre un escenario galego, en Santiago.

Actualmente, o “Teatro do Morcego” de Celso Parada está a mové-la polos diferentes escenarios do país. Tamén hai que dicir que para que continúe o “esperpento” a que nos ten acostumados a dirección do Centro Dramático Galego, anúnciase para vindeiras datas a representación nalgunhas cidades galegas da obra *Los viejos no deben de enamorarse* [sic]. É realmente curioso o concepto de “normalidade” que algúns teñen e practican...)Para cando Calderón de la Barca en galego en Madrid?

Segundo as propias palabras de Castelao, *Os vellos...* é “unha obra imaginada por un pintor e non por un literato”, frase que revela a importancia crucial que na súa peza van ter todos os aspectos escenográficos e teatrais que non son exactamente o simple texto. El mesmo define igualmente a obra como unha “síntese artística” (nela hai literatura, luminotécnica, pintura, músi-

ca, danza, etc.) e como unha “artimaña escenográfica” (isto é, un esforzo por levar a escena unha historia con todo o luxo de trucos, efectos e recursos escenográficos que a fagan máis “espectacular”).

Os Vellos... presenta-nos tres versións dun mesmo esquema dramático: o vello que se namora dunha moza e a imposibilidade deses amores, que acaban inevitavelmente coa morte do vello. No primeiro lance, D. Satúrio, o boticario que vive coas catro irmás solteironas, namora-se de Lela e, rexeitado por esta, suicida-se con veneno da súa propia botica. No segundo, o fidalgo dexenerado D. Ramón, apaixonado por Micaela, morre en plena borracheira nun Martes de Entroido. O terceiro presenta-nos ao vello labrego rico Sr. Fuco namorado da honesta Pimpinela, que casará con el por presión dos pais. Tamén o Sr. Fuco é vítima do seu namoramento de vello e morre.

Que hai de “ecolóxico” nesta peza de teatro?. Fundamentalmente, elementos escenográficos.

QUE HAI DE ECOLÓXICO NA PEZA DE TEATRO “OS VELLÓS NON DEBEN DE NAMORARSE”? FUNDAMENTALMENTE, ELEMENTOS ESCENOGRÁFICOS.

O primeiro, o decorado campestre (“fondo verde e chan verde”) que debe presidir algunhas das escenas da obra, concretamente aquelas en que aparece

o personaxe-coro “Dez Mulleres”, en quen Castelao parece querer residenciar os efectos e os roles da *vox pópuli*, auténtica condicionante das condutas persoais e eterna instancia murmuradora. Na obra, neste sentido, establece-se un marcado contraste entre escenas “interiores” e “exteriores”.

O segundo, a máscara entroideira da Porca, que serve para remarcar o aspecto grotesco da situación durante o diálogo que diversos personaxes manteñen co fidalgo borracho D. Ramoncillo (que lle dá a Micaela unha leira por cada bico...), xusto nos momentos que preceden ao tráxico instante da súa morte.

E, finalmente, o recurso ao “sapo” como animal “mensaxeiro” da morte, no Segundo Lance. En moitas culturas, e na nosa en particular, o sapo ten servido para simbolizar a idea da metamorfose, até acabar relacionado nunha lóxica doada de comprender co “cambio dos cambios”; a vida que dá paso á morte. Curros Enríquez fixo-se eco desta simboloxía no famoso poema en que un vello vítima de mil desgrazas e inxustizas só acha como resposta ás súas queixas e laios o insistente “cró, cró” dun sapo respostón... Non sería estraño que Castelao tomase do poema do escritor celanovés a idea do diálogo entre o fidalgo e o sapo-morte para perxeñar unha das escenas máis impactantes e “espectaculares” dunha obra que figura xa, por méritos propios, no repertorio de auténticos clásicos da nosa dramaturxia.

Castelao foi o director da primeira representación de “Os vellos non deben de namorarse”, supervisando e ocupando-se en persoa practicamente de todos os aspectos da posta en escena: escenografía, luces, máscaras....